

Fonemisch bewustzijn

Didactische aanwijzingen bij rijmen

Handleingswijzer

Fonemisch bewustzijn staat voor 'het bewustzijn dat woorden uit klanken bestaan' en is een belangrijk onderdeel van beginnende geletterdheid. Het draagt bij aan een goede leesstart in groep 3.

Deze handelingswijzer beschrijft de didactiek bij het domein 'rijmen'. De andere domeinen worden omwille van de leesbaarheid niet behandeld.*

Het hanteren van een heldere- en expliciete instructie draagt bij aan een beter begrip en betere vaardigheid van het rijmen. Leerlingen die moeite hebben met rijmen in de kleutergroepen, hebben vaak meer moeite om tot lezen te komen. Door preventief aandacht te geven aan deze vaardigheid kunnen deze problemen worden voorkomen.

Als alle leerlingen kunnen rijmen, dan heeft dit een positief effect op hun leesstart in groep 3 en daarmee op de gehele verdere leesontwikkeling.

Rijmen is een nogal abstract begrip voor leerlingen. Want hoe weet je nu of een woord rijmt? Soms kijkt de leerkracht hoopvol de kring rond, totdat een kind het juiste antwoord zegt. Vaak is dit een leerling die toch al goed is in rijmen en andere vaardigheden die behoren tot beginnende geletterdheid.

Leerkracht: "Ik ga een zin zeggen en jullie moeten deze afmaken met een woord dat rijmt."

Alle leerlingen: "Leuk!"

Leerkracht: "In het bos, loopt een . . ."

Enkele leerlingen: ". . . vos!"

Figuur 1: rijmen is een nogal abstract begrip

Rijmen vraagt om een heldere- en expliciete instructie waarbij duidelijk wordt uitgelegd wat de kenmerken van rijm zijn. Hierbij is het goed om dit te visualiseren voor de kinderen.

Bij rijm is het laatste gedeelte van een woord hetzelfde. Door kinderen te wijzen op de vorm van de letters en expliciet te benoemen dat deze hetzelfde zijn, wordt duidelijk wat rijm is: dezelfde vormen/letters/uitgangen bij elkaar zoeken.

Door dit met een groene stift te omlijnen wordt de instructie nog explicieter gemaakt. Vormen die niet hetzelfde zijn worden met rood gemarkeerd: deze rijmen dus niet.

Figuur 2: visualiseren van rijm

Handelingswijzer Fonemisch bewustzijn

Het visualiseren van de rijm is ondersteunend aan het auditief kunnen bepalen van de rijm. De leerkracht laat zien dat de woorden hetzelfde zijn en benoemt hierbij ook de bijbehorende klank. Het auditief kunnen bepalen of een woord rijmt, vraagt om extra instructie.

Koek en boek rijmen op elkaar. Kijk maar . . . de laatste twee klanken zijn precies hetzelfde (leerkracht zet een groen hok om de letters) . . . 'oe' en 'k' en hier staat ook 'oe' en 'k'. Ze zien er hetzelfde uit en ze klinken ook hetzelfde. Zeg me maar eens na . . . 'oe' . . . 'k'. Samen is dat 'oek'.

'Koek' en 'boek' rijmen op elkaar, want het laatste stukje is hetzelfde . . . 'oe' . . . 'k' . . . 'oek'. Ik hoor dat 'oek' en 'oek' hetzelfde is. Het laatste stukje klinkt hetzelfde . . . 'koek' en 'boek' rijmen dus.

Figuur 3: Voorbeeld van een expliciete instructie bij auditief kunnen bepalen of woorden rijmen

Hierna oefent de leerkracht dit begeleid in met de leerlingen en realiseert zodoende succeservaringen voor alle leerlingen. Daarnaast controleert de leerkracht in deze lesfase of alle leerlingen de instructie hebben begrepen. Zwakke leerlingen krijgen in deze lesfase extra beurten en horen veel goede voorbeelden van de leerkracht en de sterke leerlingen. Het geven van feedback en het voorkomen van verkeerd inslijpen zijn daarnaast belangrijke aspecten in de begeleide inoefeningsfase.

Passief rijmen

Binnen het rijmen zijn twee niveaus van vaardigheid te onderscheiden, namelijk passief en actief rijmen. Bij passief rijmen moet een leerling kunnen bepalen of twee woorden wel of niet op elkaar rijmen. Om kinderen bewust te maken van rijm, is belangrijk dat ouders voor hun kinderen bakkerrijmpjes zingen. Op school krijgt dit een vervolg door het aanleren van speel- en kinderliedjes. Hierbij heeft het rijmen weer raakvlak met een ander domein van het fonemisch bewustzijn,* namelijk het onthouden en opzeggen van woorden, zinnen en versjes.

Actief rijmen

Bij actief rijmen moet de leerling zelf een rijmwoord kunnen bedenken bij een gegeven startwoord.

Dit vraagt meer van de leerling en volgt dus logischerwijs op het passief rijmen. In de opbouw van het lesprogramma gedurende het schooljaar dient de leerkracht hiermee dan ook rekening te houden.

Tijdens de lesfase van begeleide inoefening kan de leerkracht overigens prima rekening houden met verschillen door aan de sterkere leerlingen (en de leerlingen van groep 2) actieve rijm als doel te stellen en hen hiermee vragen en opdrachten te geven.

Uiteindelijk moeten alle leerlingen aan het eind van groep 2 in staat zijn om actief te rijmen. Het is noodzakelijk om halverwege groep 2 helder te hebben of er leerlingen zijn die dit doel niet dreigen te halen. Zij hebben extra instructie en begeleide inoefening met de leerkracht nodig.

Speelse activiteiten

Deze handelingswijzer beschrijft de didactiek bij de technische vaardigheden met betrekking tot het rijmen. Het is aan de leerkracht om dit te vertalen naar speelse activiteiten die aansluiten op de leef- en belevingswereld van het jonge kind. Hiervoor kan bijvoorbeeld het thema worden aangegrepen dat centraal staat.

Slaap, kindje, slaap
daar buiten loopt een schaap
Een schaap met witte voetjes
dat drinkt zijn melk zo zoetjes.
Slaap, kindje, slaap
daar buiten loopt een schaap.

Figuur 4: Een voorbeeld van een kinderliedje

Handelingswijzer *Fonemisch bewustzijn*

Tips

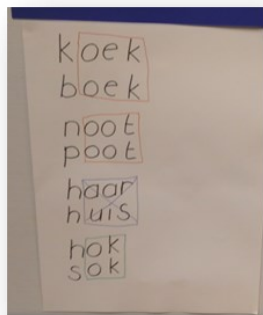
Figuur 5: Zelfgemaakte materialen om het rijmen te oefenen. Bij een oranje kaartje hoort telkens een blauw kaartje dat rijmt.

Figuur 6: Visualisatie van het rijmen die gebruikt is tijdens de instructie kan nadien op kindhoogte worden opgehangen in de klas.

Figuur 7: Memory in de verlengde instructie. Rijmwoorden moeten bij elkaar worden gezocht: noot en oor rijmen niet.

Figuur 5

Figuur 6

Figuur 7

Noot

* Rijmen maakt deel uit van het fonologisch bewustzijn dat vooraf gaat aan het fonemisch bewustzijn. Omwille van de leesbaarheid en de vindbaarheid van andere handelingswijzers binnen beginnende geletterdheid is ervoor gekozen dit niet te benoemen.

Auteur: Marcel Schmeier

Versie: 02112013

© 2013 Expertis | centrum voor onderwijskwaliteit

dieper graven - verder springen - blijvend resultaat

Handelingswijzers slaan een brug tussen de onderwijswetenschappen en de praktijk van het onderwijs. Dit gebeurt door wetenschappelijke inzichten te vertalen naar de onderwijspraktijk. Handelingswijzers geven op een kernachtige wijze bruikbare suggesties en aanwijzingen om het onderwijs te versterken.

Voor vragen of opmerkingen naar aanleiding van deze handelingswijzer kunt u contact opnemen met Expertis | E-mail: info@expertis.nl

Expertis | centrum voor onderwijskwaliteit is een team van ervaren onderwijsadviseurs die samen met opdrachtgevers werken aan versterking van de kwaliteit van het onderwijs.

Expertis
ONDERWIJSADVISEURS

Prins Bernhardplantsoen 204 | 7551 HT Hengelo | 074 - 8 516 516

Utrechtseweg 31b | 3811 NA Amersfoort | 033 - 4 612 680

www.expertis.nl | [@expertisadvies](https://twitter.com/expertisadvies)